

13. Vukomanovic' M. Schopenhauer and Wittgenstein: Assessing the Buddhist influences on their conceptions of ethics. / Vukomanovic' Milan // *Filosofija I drustvo*. - Belgrade: Institute for Philosophy and Social Theory, 2004, № (24). – PP. 163 – 187.

A n n o t a t I o n

Shushkevych Yevgenii. "Wittgenstein and Schopenhauer: subjects as carriers will".

This paper examines the notion of the subject in the philosophical constructs of Ludwig Wittgenstein, and attempts to show the influence of the ideas of Arthur Schopenhauer expressed in the book "The World as Will and Idea" views on the formation of Ludwig Wittgenstein on relevant subject as the bearer of will and of the world. Follow this effect appears to study. The paper draws a parallel between philosophers understanding of "will", and points to the similarity of the two moral doctrines of philosophers. The study examines the work of researchers such as Patrick Gardiner, Elizabeth Enskomb, Xenia Galanina, Milan, Vukomanovic et al.

Keywords: Schopenhauer, Wittgenstein will, subject, object, ethics, aesthetics, world, metaphysics representation, limit.

Останчук Г.О.

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

МИХАЙЛО ДРАГОМАНОВ І ЙОГО СУЧАСНИКИ: ПАЛІТРА СУДЖЕНЬ

Стаття присвячена аналізу оцінок і ролі М.Драгоманова його сучасниками як лідера суспільних і політичних процесів у часи радикальної зміни духовних орієнтирів.

Ключові слова: політика, національно-культурні рухи, федералізм, українофільство, радикалізм.

В другій половині XIX - початку XX ст.. в умовах зростаючого невдоволення політичними режимами Російської імперії і, меншою мірою, Австро-Угорщини, перед національними діячами України знову постало питання державотворення та вирішення національно-культурних прагнень. Історія України наближалась до критичних поворотів і політика переставала бути справою привілейованих соціальних груп, усе більш впливаючи на різноманітні сфери людського буття. Офіційна політика, ідеологія правлячих імперських режимів усе менше відповідала новим суспільним запитам. Соціальні й національні рухи пропонували, у різноманітних варіаціях, альтернативні до існуючого ладу проекти, апелювали до "справжніх" людських цінностей, які, на їх думку, не були і не могли бути захищені офіційною владою. Гостро постає право вибору засобів втілення цих прагнень у життя, про бажане й небажане для націотворення, про прийнятне і неприпустиме у теорії та практиці суспільних діячів. Саме в цей час на арену культурного і громадського життя виходить Михайло Драгоманов зі своєю «Громадою» для поширення «культурної опозиції» і для того щоб потужніше заявити про свої права та інтереси як представника «бездержавного» народу. Він знав сучасні для

того часу філософські та соціально-політичні вчення, проте вважав себе продовжувачем справи кирило-мефодіївців, водночас завжди підкреслював свою належність до соціалістичного руху, однак не до державного, диктаторського різновиду, не до марксистського варіанту, не до централістського народницько-великодержавного напрямку, що потім дав більшовицьких наступників, а до соціал-федералізму, ближчого до Прудона, ніж до Маркса.

Оцінити творчий доробок мислителя неможливо без звернення до думок про нього його сучасників, людей різних національностей, культур, поглядів, з якими М. Драгоманов взаємодіяв протягом свого творчого життя. Тут потрібно враховувати декілька теоретичних проблем. По-перше, коло людей, з якими так чи інакше перетинався його життєвий шлях, є досить широким. По-друге, серед цих людей знаходимо тих, які знали його впродовж тривалого часу, спостерігали у різних ситуаціях і чії твердження, за всієї суб'єктивності, заслуговують на увагу дослідників. Але найбільше на його життєвому шляху траплялись ті, чії зустрічі з ним були епізодичні, випадкові, а характер стосунків не відрізнявся ані тривалістю, ані глибиною. Відповідно, треба враховувати, насамперед, свідчення першої групи сучасників і, вже з більшими застереженнями, - твердження представників останньої. По-третє, погляди на діяльність самого Драгоманова можуть виразно коливатись навіть серед досить наближених до нього людей. У цьому випадку оцінки сучасників відчутно залежали від того суспільно-політичного контексту, який спонукав їх звернутись до спадщини Драгоманова і висловитись з приводу її значення у нових обставинах.

Найпослідовнішим прихильником М. Драгоманова, захисником в українському русі був Михайло Павлик. Саме йому завдячуємо зібранням і публікацією значної частки драгомановської теоретичної та епістолярної спадщини. М. Павлик завжди зберігав особливі почуття вдячності, якщо не відданості М. Драгоманову, його справі, захищаючи ім'я свого вчителя від нападків і спроб дискредитації. М. Павликові ніколи не бракувало енергії, щоби виступити на захист репутації М. Драгоманова, з якого би боку справжня чи ілюзорна загроза не надходила - від «драгомановців», чи то з боку партійних опонентів, з табору консерваторів, лібералів або й революціонерів, росіян, поляків чи українців. На це у нього було чимало причин. Перш за все це політичні переконання - радикалізм, основними вимогами якого були переустрій Австрії на федеральній основі та децентралізація влади. А також, визнання драгомановського особистого внеску у його власне політичне формування, канонізація його як «духовного батька» радикальної партії. Нарешті, певну роль відігравала і відсутність у М. Павлика бажання «встати поруч», а тим більше вище за М. Драгоманова в уявному національному пантеоні України. М. Павлик був не єдиним серед тих, хто визначав місце М. Драгоманова поруч або одразу ж після Тараса Шевченка. Його звинувачували і в продрагоманіській заангожованості, та він цінував свого вчителя за високу політичну моральність в партійних і національних питаннях, на які «... дивився він зі становища людського яко твердий і консеквентний культурник, гуманіст, а до того й добрий знавець історії, котрий проводив різку лінію між історіюписанням і історіюробленням, між тим, що можна було робити в минулій історії та тим, що можна робити в дальшій, ... котрий бачив, ... що котра партія, як напр. партія російських соціалістів - признає можливість

усяких способів для досягнення цілей партії, то неминуче виробить людей, що вживатимуть усяких нечесних способів і проти власної партії, власних товаришів і неминуче з гори приготує собі самій фіаско». [11,с.8]. М.Драгоманов також відзначив у листі до свого молодшого товариша його особисті якості: «Спеціально Вас природа сотворила релігійним пророком» [8,с.115]. Так і вийшло, що значну частку свого «релігійного» темпераменту М. Павлик витрачав на служіння драгомановській справі, навіть свідомо намагаючись створити «культ» свого вчителя, принаймні у Галичині.

На відміну від Павлика, його друг-опонент І.Франко виявився набагато гнучкішим у ставленні до свого колишнього вчителя. За життя М.Драгоманова і перший час після його смерті І. Франко висловлювався про М.Драгоманова не просто позитивно, але й з підкресленою повагою та шанобливістю. Та чим далі час віддаляв його від стану «учня» і молодшого товариша, чим більше (справедливо) визнавався талант самого І.Франка - письменника, політичного провідника, публіциста і науковця, тим менш зручно почувався він у тій ролі, проти якої ніколи не протестував М.Павлик - ролі учня і спадкоємця М. Драгоманова. І.Франко стверджувався в умовах суттєвої зміни парадигми українства найяскравіше вираженої у відмові від драгомановського «федералізму, раціоналізму та демократизму». Ці фундаментальні принципи драгомановського політичного кредо з різних боків були розкритиковані і ревізовані І. Франком [13,с.1] і його однодумцями.

Замість драгомановського «раціо» у ставленні до всіх політичних і національних справ, І.Франко був не від того, щоб якомога ширше використовувати ірраціональне; замість ідеї рівноправності і партнерства різних націй у боротьбі за національну і політичну свободу І.Франко все більше схилявся до визнання «національного егоїзму» і виправданим, і конечно потрібним. Та й сам демократизм М.Драгоманова був ним критикований як соціально обмежений, національно індеферентний та політично абстрактний, відірваний від реалій життя. Зміна поколінь, яку уособлював раніше М.Драгоманов у подоланні культурництва і романтизму покоління діячів українства 40-60-х років, висувала саме І.Франка наперед у поборюванні «застарілого», неактуального М.Драгоманова на початку ХХ ст.

У статті «Суспільно-політичні погляди Драгоманова» І. Франко формулює основні пункти своїх розходжень із колишнім учителем: «Демократ і республіканець, він занадто тісно розумів поняття суспільності, занадто низько ставив вагу і роль інтелігенції, занадто односторонньо, етично, а не соціологічно формулював її життєві завдання» [14,с.262]. Тут же він додавав до цього списку закидів: «Лібералізм Драгоманова ґрунтувався поперед усього на широко відчутих правах людської одиниці, на автономії личности, на свободі слова й думки і на безогляднім поборюванні апатії, лицемірства та брехні» [14,с.262]. Те, що для Павлика було і залишалося чеснотою - драгомановська етична скрупульозність, повага до особистості, індивідуалістично-гуманістичний погляд на суспільні та політичні справи, І.Франком сприймалося як сумнівні якості для «реального політика», як ледь не особисті вади, суспільно небезпечні через силу впливу Драгоманова.

В українському національному русі, як прихильник еволюційного розвитку, М.Драгоманов намагався зібрати націю з окремих одиниць, бачив її реальну

роз'єднаність, усю складність того, що потім стало називатися процесом націотворення. Крім того, покоління М.Драгоманова діяло в умовах, коли найпоширенішою формою національної організації були громади, кількісно незначні, територіально розпорошені, за своєю суттю вузькогурткові і досить сталі об'єднання інтелігенції, людей близького світогляду, соціального статусу та ідейних уподобань. Тут повага до одиниці була не теоретичним постулатом, а єдино прийнятною нормою повсякденності.

І. Франко вже бачив перед собою не жменьку українофільської інтелігенції, а українську націю, себе і своє покоління українських інтелігентів - національними провідниками. Тут вже не гурткова, персоналізована, здебільшого глибоко конспіративна, а публічна політика формувала вимоги до провідника. Більш високий ступінь організації польської громади у Галичині, німецької та румунської в Буковині, був і викликом, і стимулом діяльності місцевим українським громадським інституціям і політичним лідерам. Не дивно, що на передній план у теоретичних рефлексіях І.Франка та інших колишніх молодших виходив пафос масових рухів, ідеалізація національного колективного «Я». Здавалось, що «одиниця» у цьому відношенні вартує небагато, а зате маси, у цьому разі не «клас», а «нація» - вирішують усе. Такий підхід невдовзі стане ідеологічною основою панівної практики і призведе до наслідків, у витоках яких змушені будуть розбиратися покоління інтелектуалів, знаходячи ці наслідки у кожній сфері людського буття ХХ ст. І.Франко схоплював, чутливо і талановито, реагував на нові виклики часу і намагався знайти вирішення у нових історіотворчих процесах.

В передмовях виданих І.Франком листів М.Драгоманова він зазначає: «Мені видається, - оскаржує поведінку Драгоманова щодо нього Франко, - що Драгоманов, певне сам того не знаючи і не відчуваючи, робив собі з мене жорстоку гру, мучив, відпихав і знов протягав мене, зовсім безцільно, бо ж ні для загальної справи, ані для мене самого се не принесло аніякої користи. Драгоманов повадився зо мною не педагогічно, - се я писав йому колись у однім листі з гірким почуттєм, і се повторюю тут прилюдно з таким же почуттєм.» [15,с.9]. І.Франко забуває як багато М.Драгоманов зробив для нього, для його творчого зросту. М.Драгоманов справді заохочував Франка до творчої та громадської діяльності, підтримував його, вбачаючи в ньому свою найбільшу надію у Галичині. І.Франко ж оцінював драгомановські листи десяти- і двадцятирічної давнини з точки зору свого нового становища в Україні, і в Галичині зокрема. З цієї висоти драгомановські закиди не могли не викликати його незгоди, а то й роздратування.

М. Грушевський намагається теоретично пояснити складні, інколи надивовиж заплутані стосунки «трійці»: Драгоманов - Франко - Павлик. «Талантом і різносторонністю Драгоманов значно перевищував Павлика, а Драгоманова Франко... але різниця в літах і становищу не давали змогу відчути [це] відразу. Драгоманов тільки під 1890-ті роки нарешті переконався, що Франко «талант»! А доти се був для нього тільки здібний, але дуже недисциплінований ученик, для якого він не жалкував прикрих і образливих лайок за його «скоки» [2,с.56]. Отож, в ускладненні взаємин талановитого М.Драгоманова і ще талановитішого І.Франка значна відповідальність покладалась М.Грушевським саме на третього, найменш обдарованого Павлика, який з презирством засуджував «дволичність Франка» і так само міг би читав мораль і своєму учителеві, який також у свідомості свого духовного багатства «сіяв на всі вітри», і тільки

глибокий, просто релігійний пієтизм, котрим Павлик був перейнятий до Драгоманова, стримував від критики його самого. Але до Франка вони були обидва безпощадні, і се псувало відносини Франка до Павлика, а часом викликало і на Драгоманова гнів.» [15,с.9].

В передмові до нового, другого тому листування М.Драгоманова І.Франко акценти розставив зовсім по-іншому: «Се була виємкова натура, ... вдвоє дивна серед української нації, такої багатої натурами пасивними, вузькими і тупими. Він був немов створений на духовного провідника великої нації, а хоча доля позавидувала йому, та все таки він зробився і буде довго ще сумлінням нашої нації, ясним, непідкупним, непоблажним, правдивим компасом для грядущих поколінь, як їм жити і як працювати» [16,с.5]. Сьогодні ми можемо сказати, що, М. Драгоманову так і не вдалося стати, з різних причин, беззастережним «компасом» для нових поколінь українців. Утім, Франкові оцінки Драгоманова - досить надійний «барометр» який чутливо і швидко реагував на зміни політичної кон'юнктури, орієнтацій тих, хто, був причетний до творення нації в українському національному русі. Ці оцінки заслуговують і навіть потребують свого власного, нового прочитання.

У взаєминах М. Драгоманова і В. Антоновича як лідерів наддніпрянської інтелігенції переважали спершу дружні стосунки. Але чим далі, тим більше ідейні розходження поміж М.Драгомановим і В.Антоновичем набирали характеру політичного конфлікту, а згодом - й особистого відчуження і протистояння. З середини 1880- х рр. настає фактичний розрив стосунків Старої Київської Громади (керованої В.Антоновичем) з М.Драгомановим. «Громада» висловлює незгоду з намаганнями М.Драгоманова ініціювати радикальну політичну діяльність як у Наддніпрянській, так і в австрійській Україні. А М.Драгоманов, в свою чергу, критикує новоєрівців за політику перетворення Галичини в центр українського руху. Суперечності виникають і в оцінці ролі та завдань українства у Наддніпрянській Україні: важливість політичної діяльності, яку відстоював М.Драгоманов чи, передовсім, культурницька (В.Антонович) праця. І, насамкінець, різне ставлення до конкретних шляхів розвитку національного руху на перспективу. У листі до Б. Кістяківського М.Драгоманов пише: «... я вже давно, навіть з Росії, запримітив, що В.Б.(Антонович) лежить навіть тормозом на укр. політиці. Якби мені прийшлося тепер розмовляти з ним, то я б його щиро проохав... не займатися політикою, а тільки наукою. Коли б він ще трохи підновив свою науку, вийшовши з національно-духовного ґрунту на інтернаціонально-спеціальну, то зовсім би був достойний монументу, навіть від укр. політиків.» [7,с.16].

Для Драгоманова політична діяльність Антоновича це поєднання конспіративної ролі лідера українофільства, як любові до українського народу, української культури, з офіційним статусом цілком лояльного до царської Росії професора Київського університету, його приховані інтриги в Галичині, його австрійські симпатії значили ідейну деградацію, а в моральному відношенні підтверджували відмову лідера «Старої Громади» від спільних позицій початку 1870-х рр. Через це він був готовий бачити в В.Антоновичі ледь не провідника капітулянтської позиції, людину, відповідальну за згортання української політичної боротьби до невідомих слухних часів. З не меншою антипатією і роздратованістю Антонович реагував на космополітизм М. Драгоманова,

де загальнолюдське часто домінувало над національним, на його наполегливе небажання поєднувати в єдиному «образі ворога» російське самодержавство і російський народ, не кажучи за інтелігенцію, зрештою, на драгомановський політичний радикалізм і необережність у висловлюваннях. В.Антонович просто боявся, що драгомановська полеміка могла привести до викриття надобережного В. Антоновича російською поліцією. Останнє, цілком логічно, не входило до жодних розрахунків надобережного В.Антоновича. Втім, не потрапив би М.Драгоманов за кордон не відомо, чи не була би і його позиція більш подібною до В.Антоновича? Це питання може провокувати певні етико-філософські припущення. Якраз над цим неодноразово замислювався О. Кістяківський. На початку 1877 р. О.Кістяківський занотовує: «Виходить, що твори Драгоманова циркулюють. Новий доказ того, що гоніння сприяють славі і поширенню творів гнаного. Немає сумнівів, що моральна позиція Драгоманова тепер незрівнянно вище і достойніше, аніж вона була тоді, коли він був доцентом у Київському університеті. Тут він грав дволичну роль. В один час він читав панегірики Дондукову і загравав зі студентами, тут він був і чиновник, і змовник. Тут він повинен був і ладнати з начальством, і під спудом працювати. Нині він незалежний. Ніхто не може йому дорікати у зраді, в дешевому популярнізації, у дволичності»[10,с.296]. Тобто, М.Драгоманов міг собі дозволити в умовах еміграції те, що було недосяжне для його товаришів за обставин поєднання формальних лояльностей і підпільного українства.

Серед позитивних оцінок значення впливу М.Драгоманова на сучасників належить згадати і характерні слова подяки йому з боку талановитого галицького діяча О. Терлецького: «І якби не Ваш чесний громадський приклад і Ваша невсипуча робота, котра і мене, гнилу колоду, силоміць пхає до праці, то я б давно уже плюнув на себе» [12,с.83]. Якраз так широко і вдячно підмічена риса драгоманівської вдачі – «силоміць пхати до праці», особливість його дієвого підходу до громадської роботи, до обов'язків перед нею, справляли двоїсте враження на сучасників.

Постійних непорозумінь і конфліктів хватало в М. Драгоманова з російськими революціонерами та лібералами. В російському революційному русі Драгоманов вбачав найпотужнішу силу, що перетворюватиме Росію, його критика була спрямована проти багатьох вад російської революційної ідеології та діяльності революційної еміграції і підпілля. Це мало кому серед представників останніх могло подобатися. Російська революційна еміграція спершу прихильно зустріла появу в Женеві М. Драгоманова, але вже невдовзі ставлення до нього починає змінюватись. Якщо у перші роки еміграції М.Драгоманова одиниці серед російських політичних вигнанців виступали проти нього, то вже у 1880-х роках навпаки - одиниці ставилися до нього з відвертою симпатією та повагою. про цю зміну ставлення російських емігрантів свідчить у спогадах В. Дебагорій-Мокрієвич: «Почалось з того, що М.Драгоманов негативно поставився до так званої «Чигиринської справи» [3,с.40]. Приблизно в цей же час М. Драгоманов розриває зв'язки з гуртком П. Лаврова. У цьому конфлікті, головну роль відіграли відмінності поглядів на значення національного питання. Зі спогадів А.Баулер (Гольштейн), ми читаємо: «До самодержавства [він] ставився ворожо. Тим не менше, коли був убитий Олександр II та емігранти у Женеві влаштували якесь зібрання для відзначення цієї події, Драгоманов відмовився бути присутнім на цих зборах і відповів тим, хто його запросив:

«Я не червоношкірий і не можу плясати над трупом ворога»[1,с.328]. Буржуазний лібералізм і професорська скрупульозність М.Драгоманова невдовзі стають одною з головних «мішеней» еміграції. Окрім Я. Стефановича, свою лепту у спробі дискредитації М.Драгоманова вносить В. Черкезов. Серйозний конфлікт спалахує навколо участі М.Драгоманова у виданні «Вольного Слова». Поняття політичної свободи було центральним у світогляді М. Драгоманова. Публіцист наполягав на першочерговості політичних реформ, унаслідок яких лише й можуть бути здійснені як соціально-економічні зміни, так і національне визволення. М. Драгоманов оголосив метою «Вольного слова» агітацію на користь встановлення політичної свободи в Росії. У його розумінні це поняття включало в себе недоторканість особистих і національних прав, самоврядування. Така позиція публіциста цілком суперечила аполітизму російського соціалістичного народництва.

Красномовно про ставлення російських революціонерів до М.Драгоманова на початку 1880-х років свідчать архіви плехановської групи «Звільнення праці». Ініціатором і «двигуном» поборювання українського діяча стає Л. Дейч. Він не приховував мотивів своєї поведінки щодо М.Драгоманова: «Я зовсім не поганій думки про Драгоманова як про особистість, але він людина не нашого середовища. Він проти всієї еміграції...» [4,с.3], що М.Драгоманов: «Буде прямо шкодити соціалістам, навіть закликати до зброї, страт, розстрілів (соціалістів) революціонерів (саме останніх)» [5,с.29]. Такі використовують методи дискредитації свого опонента соціалісти.

Не важко перелічити більш-менш відомих діячів революційного табору, що зберігали переважно добре ставлення до українського діяча (з обумовками, що серед них далеко не всі справді були росіянами): Андрій Желябов, Віра Засулич, Сергій Степняк-Кравчинський, Земфірій Арборе-Ралле, Володимир Бурцев.

Більшість діячів російської еміграції та революційного підпілля не погоджувались ані з драгомановською націоналізацією соціалізму, ані з його дегероїзацією революційного терору, ні з тим, що він невтомно попереджав про шляхи розвитку російського яacobінства і вказав, що революційний аморалізм веде російську революцію не тільки на манівці, але й у протилежний бік від тих ідеалів, якими надихалися революціонери. Таким чином, не особисті якості М.Драгоманова, а його політична позиція, публіцистика та організаційна діяльність стали причинами його відторгнення від основних центрів російського опозиційного руху. Це, проте, мало своїм позитивним наслідком концентрацію уваги вченого і громадського діяча не на загальноросійських, а на всеукраїнських, зокрема, на галицьких справах. Що до ж суперечок М.Драгоманова з російськими політичними діячами, відзначимо, що це була не просто дискусія про шляхи розвитку України та Росії, а переважно принциповий конфлікт, де ідеологічні перспективи М. Драгоманова в політиці робив його «*persona non grata*» серед провідних течій російського революційного руху.

«Політика мусить бути на добру долю педагогікою», - полюбляв наголошувати Драгоманов [6,с.9]. І, скільки міг, намагався вчитись сам і допомагати іншим «робити історію» так, щоби за результати власних політичних вчинків не було соромно. Поза межами соціально-політичних поглядів учений сам неодноразово зустрічався із тим, що можна визначити як об'єктивну межу особистої відповідальності *homo politicus*. «Але вся

біда у тім, - відзначав з сумом Драгоманов, - що хід історії мало залежить від добрих почуттів окремих особистостей і що навіть результат революцій мало залежить від почуттів і розрахунків їх ініціаторів, - і навіть більше: переважно завтрашня поведінка самих політичних діячів не залежить від їх сьогоднішніх обіцянок, так що навіть при повній їх чесності, вони можуть бути втягнуті зовсім на несподіваний шлях обставинами, бажанням оволодіти ними, нарешті інтересами і звичками тих сфер, із яких вийшли ці діячі і на які вони повинні з необхідності спертися .» [9,с.79].

У площині реальних стосунків із реальними людьми позиція М.Драгоманова і повинна читатися не тільки через його власний текст або інтерпретації його сучасників, але й вимагає врахування загального контексту політичної історії України, Росії та Східної Європи другої половини XIX ст. Цей контекст відзначався також тим, що на зміну панівній, імперській державності приходили цінності національної самостійної держави. У зіткненні носіїв цих конфліктуючих ідей М.Драгоманову довелося займати не місце стороннього спостерігача, а активну, зацікавлену і творчу позицію. Його неординарною та різнобічною активністю і може бути пояснена та багатоманітність і розбіжність оцінок особистості М. Драгоманова.

Література:

1. Баулер А. Воспоминания о М.П. Драгоманове // Новый журнал, - Нью-Йорк, 1944. - № 4. - С.328
2. Грушевський М. З починів українського соціалістичного руху // М. Драгоманов і женевський соціалістичний гурток. - Wien, 1922. - С. 56.
3. Дебагорий-Мокриевич В. Работа о Драгоманове // ГАРФ. - Ф. 6225. - Оп. 1. -Д. 12.- С.40
4. Дейч Л.Г. (О задачах эмиграции). Текст выступления на эмигрантском собрании в Женеве. Черновик. 1883. // Дом Плеханова. ОР и РК. - Ф. 1097. Дейч Л.Г. -Оп. 1,-Д. 165.- С.3
5. Дейч Л. Письма Аксельроду П.Б. // Отдел Рукописей и Редкой книги Российской Национальной библиотеки им. М. Салтыкова-Щедрина. - Ф. 1097.- №196. – С 29-31
6. Драгоманов М. Историческая Польша и Великорусская демократия. - Женева, 1882.- С 2-24
7. Драгоманов М. - Кістяківському Б.О. 25.06. 1889. // ЦДІА у Львові. - Ф.663. - Оп. 2. - Спр. 56. - Арк. 16 .
8. Драгоманов М. - Павлику М. 15/27. I. 1891. // Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом. (1876 — 1893). Т. 2 Львів , 1910- С.115
9. Драгоманов М. - Павлику М. 16.08.1890. // Переписка Михаила Драгоманова з Михайлом Павликом. - Т. 6 Львів, 1910 – С.73-79
10. Кістяківський О.Ф. Щоденник - Т. 1. (1874 - 1885): У 2 т.: - К.:Основи, 1994. - Т. 1. - С. 290-296
11. Павлик М. Передмова // Листи Михаила Драгоманова до редакторів російського соціально-революційного видання " Вперед" (1876 -1878). - Львів, 1910. – С.8
12. Терлецький О. - Драгоманову М. 3. 11. 1876. // ЦДІА у Львові. - Ф.663. - Оп. 2.- С 83.
13. Франко І. Поза межами можливого // Літературно-науковий вісник. - Львів, 1900. - Річник III. - Т. XII. – С.1-9
14. Франко І. Суспільно-політичні погляди М. Драгоманова // Літературно- науковий вісник. - Львів, 1906. - Річник IX. - Т. XXXV. –С.262-265
15. Франко І. Передмова // Драгоманов М. Листи до Івана Франка та інших. 1881 - 1886.-Львів, 1906. – С.9
16. Франко І. Передмова //Листи до Ів. Франка і інших. 1881-1886.- Львів, 1908. – С.5

Annotation

Ostapchuk G. Michael Dragomanov and his contemporaries: judgments palette. The article analyzes the assessments and the role M. Dragomanov of his contemporaries as the leading social and political processes in times of radical change in spiritual guidance.

Keywords: politics, national and cultural movements, federalism, Ukrainophilism, radicalism.

Глушко Т.П.

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

ІРРАЦІОНАЛЬНІСТЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО РАЦІОНАЛІЗМУ І ДЕФОРМОВАНА РЕЦЕПЦІЯ ТРАДИЦІЇ: НАСЛІДКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Статтю присвячено аналізу ірраціональних вимірів європейської раціоналістично орієнтованої філософії у контексті висвітлення перейняття нею у деформованому вигляді ідей та тенденцій стародавньої Східної філософської традиції. Частково на це звертали увагу філософи-ірраціоналісти та основоположники традиціоналізму (Ю.Евола та Р.Генон). У статті також показано, що під впливом домінування ідеї європоцентризму це призвело до потреби перегляду глухих кутів постмодерного світогляду в умовах сучасності, особливо у контексті аналізу аксіологічних настанов економічного світогляду.

Ключові слова: раціоналізм, ірраціоналізм, традиція, філософія стародавнього Сходу, давньоіндійська філософія, буддизм, феноменологія, світогляд Постмодерну, економіка, хремастика.

Раціоналізм філософської культури Заходу вперше було подолано зусиллями І. Канта у його «Критиці чистого розуму», під впливом якої сформувалась ціла плеяда філософів-ірраціоналістів. Адже критика розуму у поєднанні з традиційними духовно-філософськими пошуками стародавнього Сходу, зокрема з деякими ідеями буддизму, сприяла становленню філософської традиції ірраціоналізму в особі А. Шопенгауера, Ф. Ніцше, В. Дільтея, А. Бергсона та інших філософів, пошуки яких вже не ґрунтувались на домінуванні раціоналістичної настанови.

Саме ірраціоналізмові ми зобов'язані формуванням найпродуктивніших філософських систем минулого століття, зокрема таких як персоналізм, екзистенціалізм, філософська герменевтика тощо. Особливе місце у цьому переліку посідає, на наш погляд, феноменологія Е. Гуссерля, оскільки в межах останньої здійснено досить вдалий синтез як раціоналістичної дослідницької настанови, так і розкриття досить глибокого зв'язку з ірраціоналістичними вченнями стародавнього Сходу, хоча Е. Гуссерль сам того і не усвідомлював. Філософ-традиціоналіст Ю. Евола досить вдало відзначає цей зв'язок як несвідомий [18, 286].